

Szekér Endre

„A semmi közelít”

(Vers és stílus)

– 1 –

A közelmúltban napvilágot látott verseket olvasva, újraolvasva jelentős színvonalcsökkenést vehetünk észre. Itt még egy Illyés-vers „egy mondatának” drámaian ismétlődő felejtetetlen verssorai vagy a „Semmi” közeledő árnyai jelennek meg előttünk a borzongató „cellafényben”. Másutt „szétatomizálódó” töredékes versmondataiban a költő a „sírásó időben”, a folyamatos Golgotán járva „súlytalankodik”: mondatait faragja, a szó csak magában áll, vagy csak egy-két társával botladozik, majdnem magányosan, Igen, a Semmi közelít. A nagy- és a kisvilág présként szorítja a költőt, mind kevesebb szóra futja, szinte „jégkorszak” ez. Illyés Gyula érzi, tudja, s megírta hátrahagyott verseiként: a Semmi közelít.

– 2 –

Most 2007–2008-ban a következő stílussajátosságokat vesszük észre. A költők egy része drámaian sűrít, a vers rövidül, szómondattá válik (pl. „Télszag”, „Sortűz” – Buda Ferenc). De előfordul természetesen az is, hogy a verssor végig egy szó, alatta szintén egy szó áll („az angyal / szárnyzuhogása / mihály / rajzolt / babát”... – Pintér Lajos). Ez a szókiemelés olyan, mint filmkamera távolság-beállítása. Csak egy-egy szó (kép) van előttünk, pl. a festőművész nevének kiemelése („Schéner Mihály”). A költők sokszor elismerten „töredékeket” írnak, papírszeleteket vagy elröppenő kis „pillangóverseket”. Buda Ferenc egy szótagú szavakból formál verset („Nap, éj, nap, nap // A vonatok. A vonatok. Az érkezők. / Az indulók”). Kiss Benedek ötven kis verset állít egymás mellé, s a Jótanács címűben ezt írta: „Fenekedve / fenekedve / kerekedett / de lelohadt, / már nem epedt....” Napjaink költészetében elég gyakori a haiku, ez a megszabott szótagszámú, rimtelen sorokból álló klasszikus japán versforma. Itt a hihetetlen sűrítés, a klasszikus fegyelem a vonzó a költők számára. Másrészt mind a költő, mind az olvasó számára megköveteli az elgondolkodást, eltűnődést. Buda Ferenc 63 haikut ír egymás mellé, a kissé távolabbi, eltávolodó, időben-térben odébb és visszakanyarodó versszakok keretében. („Élet / Pillanat-létünk / pókfonál harmataként / fölszáll, aláhull.” Vagy: „Gyorsulás / Szapora idő: / mily hamar letelik egy / gazemberöltő!”) A lezárt haikuk olykor keserű szavakból állnak össze, fájó emlékeket idéznek („könny”, „apadó emlék”, „Kés az ölben / ölni tanulunk már ott: / az anyá-ölben.”) Vagy: „Pesszimizmus / Istentől orzott / pénzeid szétgurulnak. / Vak, nyomorult vagy”. Kovács András Ferenc (KAF) tíz haikut kapcsol össze, Kovács István is elmereng a haikuk verssorain (Évgyűrűs égbolt): „Pajzs kerek aknatető, / fénykibejárat”/. Másfelé kanyarodik a

rövid vers sorsa: élő költők nagyon éles verssora gyilkos humorral, kegyetlenül, groteszk tördőféssel szúr az élő-holt író felé. Egy lépéssel eléri, leteríti, talán megkegyelmez neki. A korábbi „irodalmi sírversek” körülbelül az ötvenes években születtek, főleg Jékely Zoltán alkotásai: pl. *„Itt nyugszik Hatvany Lajos, Lojzi, Loli, / magyar, német, zsidó, báró, / burzsuj, proli.”* Ezekben a szóban terjesztett, erősen politikai tördőfések – főleg irodalmi-értelmiségi körben óriási sikert arattak. Pl. *„A halálban is van áldás / Itt nyugszik Rákosi–Jenő–Mátyás. / E hant rejti Mátyás fejét, / szétnyalták a másik felét.”* Ezek a végtelenül sikeres sírversek erősen politikai jellegűek voltak, pl. Gergely Sándornak „szarni” kell a sírjára (1926-tól az illegális KMP tagja volt, moszkvai emigráns stb.)! Rettegtek az írók Révai Józseftől. Így ezt a sírverset írták róla: *„Aki nyugszik e helyen: néhai Révai / ne szólj szám, nem fáj fejem.”* De a politikai kardvások mellett sok a szakmai, erkölcsi magatartást bíráló pl. *„Itt nyugszik Palotai Boris / Eddig szar volt, most már por is.”* Vagy: *„Itt nyugszik Pálinkás rongy Parragi Gyurka / aki igazságát szesszel szarrá gyúrta.”* (A régebbi sírversek Lakatos István: *Jékely asztalánál* című munkájában olvashatók, az Orpheusz 1992, 2–3. számában.)

A „sírversek” tömör, szellemes, bíráló hangja, stílusa később, napjainkban is gyakori, kedvelt „álműfaj”. Egy-egy vers külön kötetben összegyűjtve található, vagy hasonló a szerző verskötetében. Illyés Gyula is nyersebb stílusban szólt egy-egy kortársához: *„Egy kikötés. Töröld meg nyelvedet / mielőtt itt nyalsz alfelet.”* Kiss Benedek a *Költő sírversében* így jellemzi egy-egy kortársát: *„Pegazusa / szárnyaló volt / habár maga szárnyaló volt.”* Észre kell vennünk, hogy ezekben a sírversekben a fájdalmas, gyászos stílus helyett az élesen bíráló volt, többnyire durva szavakkal („szar”) – Tarján Tamás–Reményi József Tamás–Banga Ferenc: *Sírfirkái* 1997-ben jelent meg a Kairosz Kiadónál. *„Élőkről jót vagy sírverset”* – olvasható a könyv bevezetőjében. S a szerzők hozzátézik, hogy a nyomdakész kézirat elkészülte után *„a sírfirkák szereplői közül nem egy eltávozott. Emlékük előtt fejet hajtunk.”* Pl. a sírfirkák megírásakor még élt Fodor András: *„En, Fodor András, elhunytam vasárnaplón, / Amint azt hétfőn rögzíti a naplóm.”* De e kötet megjelenésekor elhunyt. A mai sírversek inkább szakmai jellegűek, s nem politikaiak, hiszen a megjelenési időpont szabadabb közlési lehetőséget tett lehetővé. Bár most is emlegetik pl. Asperján pártosságát, Bolgár György „moszkvai” múltját, Csoóri Sándor és a magyarok Világszövetsége kapcsolatát, Csurka István Miép-nyistaságát, E. Fehér Pál hajdani politikai publicisztikáját (Gorbacsovtól Benesig): *„Jutunk-e ötről hatra? / Isten és Gyurkó László / Másként néz 56-ra.”* Vagy: *„Hátha ott lesznek erényi, / Menjen a pokolba Rényi!”*

Napjaink sírversei a kisebb-nagyobb politikai tördőfések helyett inkább szakmai sértések, néhány emberi hiba okoz az olvasónak derűt. Agárdi Pétert „kitörli” a listáról, Bata Imre kapcsán a népi viszonyról ír. Berkesi András *„vígán kacag a kritikushad”*. *„Kristó Nagy István / Plusz az Isten: / Ennél kitűnőbb / Népfront nincsen.”* Egy-egy sírfirka jó jellemzés: Bertha Bulcsú a Balatonnal, Bodor Ádám a Sinistrával, Dobos László az „Egy szál inggel”, Ferdinandy Puerto Ricóval, Gion Nándor az Újvidékkel és fröccsel?, Hubay Miklóst Váraddal, Flórencével, Pesttel, Párizssal – *„világpolgárságával”*. Aztán Kovács Sándor Ivánt felidézve *„Zrínyi tettének halovány mása: / KSI végső kirohanása.”* A szerzők önmagukat így illesztették a sírfirkás könyvükbe: *„Aki másnak vermet ás, / Maga esik bele: / Reményi s Tarján Tamás / Sirt e könyvben lele.”*

A sírversek kora tovább folytatódik, melyben a hagyományos kritika helyett effajta sírfirkákban él bíráló, portré, politikaellenesség, torzkép, stílustömörség kegyetlen és örömteljes tördőfésekben, kivédhetetlen pajzssal. Így például a *Napút* 2002. februári számában, Fecske Csaba vidám sírverseiben. Pl. *„itt nyugszik Esterházy Péter / odavan alany és állítmány / ebek harmincadjárja jutott / az egész szállítmány.”* Vagy: *„itt nyugszik a szép Balla Zsófia / kedves arcáról lehervadt a mosoly / szép verseit az idő vasfoga rágja / s még szebb kosztümjeit a moly...”* A szerző bocsánatot kér, hogy még mindig itt tájta a száját,

„de úgy esett, hogy leesett az állam / várom hogy saját halottjának tekint és felköti majd az állam.”

S hol a példa? Hol a szinte bírálhatatlan tökéletességű magyar vers? A kolozsvári *Korunk* című irodalmi folyóirat szavazatában: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegségben*, melyben a csodás pillanat varázsos ábrázolásával „győzött” „földig hajolva, mindezt megköszönve”. S talán eljutunk egy-egy csodálatosan nagy versig, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*-ig (1950, megjelent az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában). (Alföldy Jenő szerint is ez a vers a legnagyobbak egyike, melyet anyanyelvünkön valaha írtak..., tán Beethoven IX. szimfóniájához hasonlítható pl. mondattani bravúrával, s a legnagyobbak közt ott van Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* szonettciklusa stb.)

– 3 –

1956. október 23., a forradalom idején született versek (pl. Buda Ferenc *Rend, Tizenhatéves halottak*) és az utána következő „Júdás idők”, a besúgó nádas ideje (Utassy, 2004), e véres évszázad évtizedei (Faludy György, 2003), ahol nem tudta meg, mi jóság, szépség, igazság, szerelem. S mennyit kell vándorolni egy igaz mondatért (Király László) vagy Pintér Lajos a Duna-deltáig, Szamosújvárig Páskándi Géza sorsát kutatva. A kor szörnyű veszélyes világát talán épp az összetett szó sűrítésével érzékelteti pl. Utassy József („*Csillagdrótsövény*”). 2004 Buda Ferenc e kort jellemzi kötetcímevel: „*Isten szalmaszálán szappanbuborék*”. Ebben benne rejlik az egyéni sors bizonytalansága, reménytelensége. Veress Miklós keserű stílusban szól, a verskezdettel kicsit Radnótiba kapaszkodva: „*Nem tudhatom, hogy jobb kort vagy pusztulást, hoz majd jövőd: én élek, te élsz.*” Nagy Gáspár vizuális kiemeléssel él, szabálytalanul kisebbre vagy nagyobbra formálva a betűt (*ÉvTizeDhaTáRhíd*). A nyomda-technikai eljárások, a javítások is a stílusformálás eszközei. Veress Miklós ebben a józan helybenzákfutás korai versben, ködbuszon, Fiamhoz 1988. májusában javít... Másképp is közeledik egymáshoz a vers és a képzőművészet, nemcsak képversként, hanem alkalmi időpontban: a közelben lakott, Budakeszin élt két barát, a költő Nagy Gáspár és a képzőművész Orosz István akrosztikonná formálja a verssorokat. A kecskeméti *Forrás* folyóirat 2000. 1. számában a 100 éve született Tóth Menyhértet ünnepli, a fehér fény korát, Pintér Lajos versben köszönti Tóth Menyhértet, fehérét a fehérben, kisugárzását, Kecskeméti Képtárban lévő kiállítását. („*Fehér az Istene, Tavasz, Fehér*”). Ezek még csak 1939. Az Istennek tetszeni, a tevékenysége (1944), írta Sümegei György.

– 4 –

A politika beleszól a költészetbe, átformálja a stílust, a versszerkezetet. Nagy Gáspár a modern magyar verset a komor korábbi, rendszerváltás előtti években szétrobbantotta a mártír miniszterelnök, Nagy Imre nevének kimondásával (Öröknýár, elmúltam 9 éves) Nagy Gáspár tette irodalmi és politikai botrány volt:

„egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
gyilkosokat néven nevezNI”

A különös versszerkesztés, Nagy Imre (NI!) nevének versbe építése korszakos jelentőségű volt (Nagy Gáspár halála után Pintér Lajos költőtársát azonos versszerkesztéssel írt

alkotásával búcsúztatta: N. G. – N. I. (Nagy Gáspár, Nagy Imre), szavak, szókezdő mássalhangzók kiemelésével. S közben azt se felejtjük el, hogy a Nagyváradon nagy csöndben, magányban élt Horváth Imre *Politika* című versében néhány szóval „márványba vésve” így szól: „Cézárrá lenni / Nulla / Plusz semmi”. Buda Ferenc *Anagrammákat* jelentetett meg a *Forrás* 2005. I. számában. A betűkkel való „játék” komoly játék, a betűkből összerakott szavak – különös következetességgel – törvény-igazságok. Ez az igazság – az ál-játékos anagramma: *Politika* – „Aki lop: ti. / Piti akol.”; *Minisztérium* – „Imé: muri-szint, / mini ész. Mi rút!”; *Demokrácia* – „A morc ideák? / Cár koma, ide!”; *Jóléti rendszerváltás* – „Joviál társ, szende lét, / Enervoált ló-száj. Térd is. / Ál-sintér, de jól átvorsz!!! / Ne ird: rálát. Szólj: téves...

– 5 –

A modern magyar költészetben kiemelkedő alkotás Weöres Sándor *Psychéje*. Itt a költő egy idegen költő öltözékébe bújt. Más korba „bújt el”. A Kazinczy-kortárs világát építette ki, különös egyéni stílust, nyelvi kifejezésmódot alakítva ki magának. Napjainkban a marosvásárhelyi Kovács András Ferenc (KAF) hatalmas költői életművet épített ki magának, ezernyi távoli, idegen színhellyel, alakkal, stílussal. Úgy lép elénk, mintha a Molter-hagyatékából kutatva találná meg Lázár René Sándor elrejtett, elfeledett műveit. A képzelt költő 1859-ben Kolozsvárott született, Marosvásárhelyen élt, latin-francia szakos volt képzetben. KAF jelentős életművének egyik része saját nevében olvasható, a másik része Lázár René Sándor nevében. Hihetetlen sokféle stílusban: a klasszikus stílus, a nyugati irodalom, a régi magyar költészet, magyar népies hang, játékoság, zeneiség, különböző stílus, stílusréteg stb. olvad össze KAF Lázár-verseiben. Egy-egy versrészlettel jellemezzük: „Gyűrt levegőég / hűlt üvegére tapad / sápatag arcél: / pár falevél... Hirtelen / így tör ránk az öregség” (Reggeli ráncok, KAF) „Vandál időkből végső római: / Köszöntelek, im Vásárhely óljai!” (Provintziális klapantziák); *Rokokó töredék Vénuszhoz*: „Jer szeretni, szépem, / Indaként az éjben” – Lázár; *Szonett Júliához*: „Nem lopdosnak szét tolvajok – / szájadban ízzé olvadok”. – Lázár. Tibeti Szerelmes Dalok, Kőrösi Csoma Sándor gyűjtéséből, „Tigris lennék, széttépnék”, Skót melódia, Burns emlékére, „Vig ficzko voltam hajdanán” – Lázár. Száműzetésem vándoréneke, Marullo Pazzi verse, „Rátartibb Pisa, mint a rút Pesaro, / S Firenze kancsal: ferdén méreget! – a fordító epilógja: „No, kész. Nehézkés líra ez, lazul... / Kissé süket, s vak is, miként Vazul” – Lázár. – Sőt még Kecskemétre, Katona Józsefre is gondol (1994/3.).

Manapság nem „divatos” a hazafias érzés, a magyarságérzés. Simonyi Imre egyik, igen jelentős versét a *Forrásban* közölte: *Történelmi lecke*. „Muhi? Mohács? Majtény? Világos? / És Zrínyi és Ady?! És Bartók?! És Zsilinszky?! / Csak illő flórt a méltóságos gyászhoz! / de hogy bármelyik Majténynál / végleg letörött volna a zászló!? / Hát József Attila!? Hát Kodály!? / Hát Krúdy!? / Hát Németh László!?” (Forrás, 1978. október) Simonyi Imre a tragikus csatavesztéseket különböző formában, kijelentve, kérdésként, kérdőjellel, felkiáltójellel és két írásjellel vívódva másokkal és önmagával kiált fel: minden csatavesztés és „önleköpés” ellenére reményt kelt bennünk Adyval, Krúdyval és másokkal. A szellemi kincseinkkel. Reménykedjünk, hogy minden önkényjáromában megszakad – „ránkusult orda eszmék” karmán fuldokolva, valamint gályán, karóban, máglyán – feltámadunk (Simonyi), és fölzúgnak a hamuszín egek (Pilinszky), „Et ressurexit tertia Die”. Olykor a hallgató Szülőhazához ragaszkodva, a tanyaházamba kapaszkodva (Buda Ferenc), máskor Elidegenedve (Thinsz Géza), vagy Vörösmartyval kiáltva: „mi a világ nekem, ha nincs hazám?”. Baka István új-Huligániát látva (*Zsebkendőnyi kis – reménytelen sorssal*), sokaknak idegen hazámban / idegen véretem köpve (Brasnyó István), „Mégis magyarnak számkietve” (József Attila) „Adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak”. (József Attila)